

svijesti, vrednota, itd. a kontekst problema i materijalna dimenzija problema ostaju zapuštene. Budući da društveni prirodni odnos sadrži obje dimenzije to su manjkava saznanja, bez obzira koliko ona bila utemeljena. Primjerice, saznanja o diskrepanci između znanja i ponašanja ili ovisnost ponašanja o strukturnom razvoju, stilu života itd. Sociologija mora točnije istražiti funkcioniranje institucija, jer ekološka kriza je i kriza stvarnih institucija modernog društva a ne samo nekih dimenzija svijesti.

Interdisciplinarnost sociologije može se prakticirati kao refleksija osnovnih pojmova s tim da se pokaže geneza problema i razmotre kritična pitanja koja su mu u pozadini – dominantni društveni obrasci tumačenja. Glede toga, sociologija treba otkriti kako se ekološki problemi svjesno konstruiraju i kakve se šanse izlaza iz toga nastaju – ograničavajuće ili razvojne.

Osim pojmovne refleksije sociologija bi trebala poraditi na obnovi teorije društvene kritike, odnosno ekološki inovirane društvene kritike. Naime, čini se da je ekološka kritika dobra osnova za novi izazov sociologiji u bavljenju suvremenim društvenim fenomenima – onih u društvu i onih na globalnoj razini. Jer, sociologija pred tim izazovom ne ostaje samo u polju tradicionalno »društvenog« – a što je dijelom u toku razvoja sociologije dovelo do odvajanja simbolične i konstruktivističke razine od materijalne razine društvenih problema – nego proširuje dimenzije svoje predmetnosti u smislu kako je to formulirao Ulrich Beck: »Priroda ne može više biti pojmljena bez društva a društvo bez prirode« (Risikogesellschaft, 1986:107).

Ivan Cifrić

Vandana Shiva

BIOPIRACY

The Plunder of Nature and Knowledge

Green Books Ltd & The Gaia Foundation,
Dartington, Totnes & London, 1998, 143 str.

Nova knjiga Vandane Shive, jedne od najuglednijih ekofeministica i ekofilozofkinja današnjice, **Biogusarstvo** ili **biološko gusarstvo**, sa znakovitim podnaslovom o **pljačkanju prirode i znanja**, zapravo nas i nije iznenadila temom i pristupom koji se u njoj izlažu. Ona je kontinuiran i logičan nastavak dugogodišnjeg bavljenja pitanjima biološke i kulturne ekologije, fizike, bioetike, održivog razvoja i ekofeminizma, oko kojih se autorica vrlo snažno angažirala još od svoga aktivističkog perioda unutar indijskog Chipko pokreta (autohtonog ekološkog pokreta protiv iskorištavanja himalajskih šuma) 1970-ih godina, sve do eko-političkog i znanstvenog angažmana u Istraživačkoj zakladi za znanost, tehnologiju i politiku prirodnih istraživanja indijskog Dehra Duna, kao i u drugim važnim eko-političkim i znanstvenim aktivnostima, koje je obavljala uz svoj znanstveni rad. Tema ove knjige povezuje njezine ranije radove – **Staying Alive** (1988), **The Violence of the Green Revolution** (1991), **Monocultures of the Mind** (1993), **Ecofeminism** (u koautorstvu s M. Mies) (1993), **Captive Minds, Captive Lives** (1995), u nas, nažalost, uglavnom neprevedene, u kojima je preispitivala probleme spolnih uloga, kategorija znanosti, tehnologije, ekonomije i napredovanja civilizacija (osobito zapadne) te tražila izvore i uzroke nesklada socijalnih sustava s prirodom i ekološkim sustavima – s jednom novom dimenzijom – biogusarstvom – tj. modernim fenomenom potkradanja i pljačkanja prirodnih resursa ne više samo u kategorijama pukog iskorištavanja čovjeka (ponajprije Zapadnjaka), nego bezobzirnog otimanja i pustošenja koje se jednako kao što se nekoć odvijalo u ime »civilizacijskih teko-

vina« odvija i danas u ime tih istih »ideala«, samo s još puno nesagledivijim posljedicama za prirodu i vrste te na daleko perfidnije načine.

Knjiga je podijeljena je u sedam poglavlja, započinjući s uvodnim dijelom, a završavajući abecednim indeksom imena i pojmova. Već u uvodnom dijelu *Gusarstvo kroz patente: drugi dolazak Kolumba* autorica odmah jasno ukazuje na opasnosti današnjeg biološkog gusarstva koje je nastalo kao izravna posljedica analognih povijesnih obrazaca kolonizacije neeuropskih naroda iz vremena Kolumba i europskih monarhističkih osvajanja starih više od 500 godina, te po uzoru na njih. Kao što su u ta vremena, naime, patenti koje su darivali europski monarsi zapravo predstavljali pravne i moralne temelje za kolonizaciju i istrijeblljivanje ne-Europljana (Papinska Bula, Kolumbova povelja i sl.), tj. »dužnost« da se inkorporiraju »divljaci« u civilizacijski zapadnjački kršćanski poredak, tako se i danas, petsto godina nakon Kolumba, svjetovna verzija istog projekta kolonizacije nastavlja uz pomoć patenata i prava intelektualnog vlasništva (*Intellectual Property Rights – IPR*). Razlika je samo u tome što je Papinska Bula zamijenjena »Općim sporazumom o carinama i trgovini« (*General Agreement on Trade and Tariffs – GATT*). Načelo djelotvornog zaposjedanja kršćanskih prinčeva zamijenjeno je sada još djelotvornijim poslom transnacionalnih korporacija koje podupiru današnji moderni vladari. Stvaranje vlasništva putem gusarenja tuđim bogatstvom ostaje, dakle, utemeljeno na sličnim temeljima kao i u vrijeme Kolumba. Budući da su, nadalje, prema teoretičarima prirodnog prava, posjednici kapitala jedini sljednici »prirodnog prava« za posjedovanje prirodnih resursa, kapital je tako dobio legitimitet izvora slobode koji istodobno poriče slobodu prirodi – zemlji, šumama, rijekama i bioraznolikostima koje proglašava svojim vlasništvom. Kada su Europljani kolonizirali neeuropski svijet činili su to kao

svoju »dužnost« da »otkriju i osvoje«, da »podjarme, zauzmu i prisvoje«, a to se nije promijenilo ni do danas, upozorava Shiva, jer su zapadne moći još uvijek vođene impulsom kolonizacije: otkriti, osvojiti, posjedovati i podjarmiti sve, svako društvo, svaku kulturu. Paralelno s osvajanjem, kulturalni i intelektualni doprinosi sustava znanja ne-Zapadnjaka sistematski su izbrisivani. U središtu Kolumbovog »otkrića« gusarstvo je tretirano kao »prirodno pravo« kolonizatora, nužno za »oslobođenje« ili »spas« koloniziranih, dok je u temeljima GATT pregovaranja i njezinih patentnih zakona tretiranje biogusarstva, sličnog takvog »prirodnog prava« sada modernih zapadnih korporacija, kao nužnog za »razvoj« zajednica Trećeg svijeta. Biogusarstvo se tako pojavilo kao kolumbijansko »otkriće« 500 godina nakon Kolumba, ističe autorica, a patenti su i dalje ostali sredstva da se »zaštiti« to gusarstvo bogatstva ne-zapadnih naroda kao pravo zapadnih sila. GATT-ovo prisvajanje patenata na životne oblike, koje se ostvaruje patentiranjem domaćih znanja i genetskim inženjeringom, utemeljeno je u procesima koje Vandana Shiva naziva simbolima »drugog dolaska Kolumba«. Jedino što kapital sada traži novo jesu nove kolonije koje umnožavaju njegovu daljnju akumulaciju. Te nove kolonije su, prema gledištu Vandane Shive, ekološki prostori, tj. unutrašnji prostori tijela žena, biljaka i životinja. Stoga je i otpor prema biogusarstvu otpor prema krajnjoj kolonizaciji života samoga. To je borba da se zaštiti pravo i sloboda razvoja različitih vrsta, odnosno očuvanje obiju – kulturalne i biološke raznolikosti.

Prvo poglavlje *Znanje, kreativnost i prava intelektualnog vlasništva* Shiva započinje pitanjem »Što je kreativnost?« kao temeljnim bitnim pitanjem u raspravama o patentima života. Patenti života zapravo su kreativnosti prirodne svim živim sustavima u smislu njihovih sposobnosti da se reproduciraju i umnažaju, tvoreći na taj

način »samoorganizaciju slobode« koja zaokuplja jednako unutrašnje prostore tjele žena, biljaka i životinja, kao i »slobodne« prostore intelektualne kreativnosti, ali transformiranjem javno generiranog znanja ti patentni postaju privatno vlasništvo. Za prava intelektualnog vlasništva glede životnih oblika pretpostavlja se da nagrađuju i stimuliraju kreativnost, a budući da kreativnost ima različite izraze, autorica znanstvenu kreativnost promatra kao pluralistički pothvat različitih »načina znanja«, koji nisu ograničeni samo na modernu zapadnu znanost, nego uključuje sisteme znanja raznolikih kultura u različitim periodima povijesti. Međutim, kada profit i akumulacija kapitala postanu jedini ciljevi kreativnosti, socijalno dobro se više ne prepoznaje, a intelektualna raznolikost pretvara se u destruktivnost. Time se poriče kreativnost prirode i drugih kultura, takva se kreativnost eksploatira za komercijalni dobitak, a »prava intelektualnog vlasništva« postaju drugo ime za biogusarstvo.

U drugom poglavlju pod naslovom *Može li se život stvarati? Može li se život posjedovati?* autorica raspravlja o paradigmi inženjerske biotehnologije koja se temelji na pretpostavci da se život može napraviti. Budući da je prema toj paradigmi život moguće konstruirati, patentni o životu koji su izravna posljedica te paradigme uvjetuju kao krajnju posljedicu mogućnost posjedovanja života. Genetski inženjering i patentni o životu tako onda licemjerno postaju krajnji izraz komercijalizacije znanosti i proizvodnja prirode koje je započelo znanstvenom i industrijskom revolucijom, tvrdi Shiva. Kao što je Carolyn Merchant analizirala u *The Death of Nature*, uspon redukcionističke znanosti je dopustio prirodi da ju se proglasi mrtvom, inertnom i bezvrijednom, što je imalo za posljedicu eksploataciju i dominaciju prirode bez obzira na ikakve socijalne i ekološke posljedice, što Shiva naziva redukcionizmom »prvog reda«. Genetski je inženjering onda izravno uspostavio i

uspon redukcionističke paradigme biologije koja postaje sve više karakterizirana drugim redukcionizmom, tj. »genetičkim redukcionizmom« koji podrazumijeva redukciju svih ponašanja bioloških organizama, uključujući ljude, na gene. Redukcionizam drugog reda pojačava ekološke rizike redukcionizma prvog reda upravo uvođenjem novih pitanja, kao što je patentiranje životnih formi. Redukcionistička biologija nadalje onda uvejtjuje još jedan redukcionizam – kulturalni redukcionizam – budući da obezvrjeđuje mnoge oblike znanja i etičkih sistema. To uključuje sve ne-zapadne sisteme agrikulture i medicine, jednako kao i sve discipline zapadne biologije koji se ne podvrgavaju genetici i molekularnom redukcionizmu, nego se bave održivošću živoga svijeta. Genetski inženjering nas vodi u redukcionizam drugog-reda ne samo zato što se organizmi percipiraju u izolaciji prema svome okolišu, nego i zato što se geni percipiraju u izolaciji organizma u cjelini. Iz toga slijedi da redukcionizam u biologiji nije nastao »slučajno«, nego, Shiva smatra, kao pažljivo planirana paradigma. Nasuprot inženjerstvu, sposobnost samoorganizacije i rastejanja je distinktivna karakteristika živih sustava. Samo-organizirajući sustavi su autonomni i samoodnosni, a da nisu izolirani i ne-interaktivni. Oni međusobno djeluju sa svojim okolišem i nadilaze vlastitu autonomiju. Okoliš samo aktivira strukturalne promjene, ali ih on ne specificira niti njima upravlja, dok živi sustav specificira svoje vlastite strukturalne promjene, kao i obrasce koji će ih u okolišu potaknuti. Samo-organizirajući sutav također zna što treba uvesti i izvesti kako bi se održao i obnovio. Kompleksnost njegove strukture dopušta samo-uređivanje i samo-organizaciju koje omogućuju pojavu novih svojstava ili osobina. Jedna od razlikovnih osobina živih sustava je njihova sposobnost da podnesu kontinuirane strukturalne promjene, te da se kontinuirano obnavljaju i recikliraju kroz strukturalne

interakcije s okolišem. Samo–ozdravljenje i obnavljanje je druga glavna karakteristika sustava života koja proizlazi iz kompleksnosti i samo–organizacije. Ekološka stabilnost onda upravo proizlazi iz sposobnosti vrsta i ekosustava da se prilagode, razvijaju i obnavljaju. Samo–organizirajući sustavi su različiti i multidimenzionalni, pa stoga izražavaju strukturalnu i funkcionalnu raznolikost. Za razliku od njih, mehanički sustavi pokazuju strukturalnu uniformnost i funkcionalnu jedno–dimenzionalnost. Samo–organizirajući sustavi mogu ozdravljivati sami sebe i prilagođavati se mijenjaju uvjeta okoliša, dok se mehanički sustavi ne ozdravljaju niti se prilagođuju; oni se *slamaju*. Primjenjivanjem paradigme genetičkog inženjerstva na život produbljuju se glavne etičke implikacije ekoloških problema. Tretiranje organizama kao da su mašine dolazi do etičkog pomaka – život dobiva instrumentalnu umjesto intrinzičnu vrijednost. Daljnje implikacije genetičkog inženjerstva nastaju u socijalnoekonomskoj sferi nametanjem monopola genetički proizvedenih proizvoda pomoću sustava »slobodne trgovine«, tj. uvođenjem genetički proizvedenih proizvoda bez ispitivanja volje javnog mnijenja. Kao tehnika, genetičko inženjerstvo je vrlo sofisticirano. Transgenetičke kulture reduciraju bioraznolikost istiskujući različite kulture koje omogućuju raznolike izvore prehrane, te izazivaju nove zdravstvene rizike. Obećane prednosti genetički proizvedenih kultura i hrane su iluzorne, smatra Shiva, jer su njihovi potencijalni rizici realniji. Tako u doba genetičkog inženjerstva i patenata sam život postaje koloniziran.

U trećem poglavlju nazvanom *Sjeme i zemlja* Shiva raspravlja o regeneraciji života kao središnjem načelu održivosti društava. Bez regeneracije nema održivosti. Moderno industrijsko društvo, međutim, »nema vremena« za razmišljanje o regeneraciji niti prostora za regenerativno življenje. Smanjivanje vrijednosti pro-

cesa regeneracije je uzrok i ekološke krize i krize održivosti. Simboli sjemena i zemlje u našoj percepciji prirode i njezina regeneracija, jednako kao i odnosi među spolovima i njihova reprodukcija, temelj su neekološkog gledišta prirode i kulture, odnosno patrijarhalne percepcije rodni (spolnih) uloga u reprodukciji. Ova rodna sjeme/zemlja metafora primijenjivana je na ljudsku proizvodnju i reprodukciju kako bi se stvorilo da odnos dominacije muškarca nad ženom izgleda prirodan, tvrdi Shiva. »Prirodnost« te hijerarhije izgrađena je na materijalno/spiritualnom socijalnom konstruku s muškim karakteristikama umjetno povezanim »čistim duhom« i ženskim atributima konstruiranim kao »materijalnim«. Jednako kao što se taj socijalni konstrukt odražavao u dualizmu kao što je um/tijelo, s umom koji je ne–materijalan, muški i aktivan, te tijelom fizičkim, ženskim i pasivnim, također se odražavao i u dualizmu kultura/priroda, uz pretpostavku da samo muškarac ima pristup kulturi dok je žena »ograničena« zemljom koja nosi sve stvari. Uloga je novih biotehnologija, uvjerena je autorica, da reproduciraju stare patrijarhalne podjele na aktivnost/pasivnost, kultura/priroda, sada kao instrumenata kapitalističkog patrijarhata za koloniziranje sposobnosti regeneracije kako biljaka tako i ljudskih bića. Kao što su nekoć zemlja, šume, rijeke, oceani i atmosfera svi kolonizirani, erodirani i zagađeni, tako su to danas postali unutrašnji prostori tijela žena, biljaka i životinja. Invazija i preuzimanje zemlje kao kolonije bila je moguća uz pomoć tehnologije topnjača; invazija i zauzimanje života organizama kao novih kolonija omogućena je kroz tehnologiju genetičkog inženjerstva. Kao što je prije 500 godina koloniziranje zemlje provodeno rukom pod ruku s obezvrjeđivanjem ne–Europskih kultura i prirode, danas paralelno teče obezvrjeđivanje sjemena iz regenerativnog izvora života u bezvrijednu sirovinu, ruku pod ruku s obezvrjeđivanjem onih koji regeneriraju život pomoću sje-

mena – žena i seljaka Trećeg svijeta. Stoga je »spasenje« aktivnosti i kreativnosti žena i prirode u nepatrijarhalnom modelu moguće, prema Shivi, samo uz pomoć **dekoloniziranja regeneracije**, tj. sposobnosti obnavljanja života.

Naglašavajući u poglavlju četiri *Bioraznolikost i znanje ljudi* kako je dominantan ekonomski sustav koji je u korijenu ekološke krize propustio adresirati ekološku vrijednost prirodnih resursa, Shiva upozorava da bi proširivanjem istog ekonomskog sustava bilo nemoguće zaštititi domaće znanje lokalnih kultura kao i bioraznolikost ekoloških sustava. Stoga ona ističe potrebu tranzicije prema alternativnoj ekonomskoj paradigmi koja ne reducira sve vrijednosti i ljudske aktivnosti na tržišne cijene. Ekološki, ovaj pristup uključuje priznanje vrijednosti raznolikosti po sebi. Budući da sve životne forme imaju inherentno pravo na život, to bi trebao biti najvažniji razlog za sprječavanje istrijebljenja vrsta. Autorica ovdje postavlja pitanje može li si planet, i različite zajednice koje ga nastanjuju, priuštiti da ima raznolikost i različite životne stilove »progutane« kao sirovine za centralizirano, globalno tijelo kulture koje može jedino proizvesti kulturalnu i biološku uniformnost? U tu svrhu, naime, služe patenti, koji su, u krajnjoj analizi, sistemi zaštite za ulaganja kapitala, bez sposobnosti da kontroliraju kapital. Kao takvi, oni ne štite niti ljude niti sustave znanja. Za razliku od njih, zaštita i oporavljanje biološke raznolikosti je ponajprije politički i socijalni pokret koji priznaje kreativnost raznolikosti životnih oblika. Stoga pitanje patentnosti života nije samo pitanje trgovinskih odnosa, smatra Shiva; to je prije svega jedno etičko i ekološko pitanje intimno povezano sa socijalnom pravdom protivnom biogusarstvu.

Iako je raznolikost ključ održivosti, temelj uzajamnosti priznanja prava svih vrsta na sreću i slobodu od patnje, sloboda i raznolikost zamjenjuju se danas ulaganjima kroz genetski inženjering, na što ukazuje

autorica u petom poglavlju nazvanom *Posrtanje nad životom*. Prema njezinu mišljenju, taj oblik ulaganja prijeti da pogorša ekološku krizu kroz ekspanziju monokultura i monopola. Većina istraživanja i inovacija u poljoprivrednoj biotehnologiji poduzima se od strane kemijskih multinacionalnih kompanija, kao što su Ciba–Geigy, Monsanto i Hoechst. Njihova izravna strategija je da razvijaju nove vrste tolerantne na pesticide i herbicide, kako bi povećale proizvodnju ovih drugih. Otpornost na herbicide je za sjemenske kemijske multinacionalne kompanije glavni komercijalni cilj, jer je »jeftinije prilagoditi biljku kemikaliji nego kemikaliju biljci«. Usporedbe radi, kako navodi Shiva, cijena razvijanja novih kulturnih varijeteta rijetko prelazi \$2 milijuna, dok cijena novih herbicida prelazi \$40 milijuna. Otpornost na herbicide i pesticide ujedno izravno povećava proizvodnju genetskog sjemena i tako se ostvaruje drugi važan strateški cilj: kontrola poljoprivrede od strane multinacionalnih korporacija. Shiva ukazuje na nužnost procjenjivanja genetički proizvedenih organizama za druge organizme, posebno samo–održive populacije u prirodi, zbog čega molekularnu biologiju drži redukcionističkom i neadekvatnom.

U predzadnjem, šestom poglavlju nazvanom *Sklapanje mira s raznolikošću* autorica pokazuje da u današnje vrijeme »etničkog čišćenja«, što se monokulture više šire kroz društva i prirodu, sklapanje mira s raznolikošću sve više postaje imperativ opstanka. Polazna pretpostavka homogenizacije i destrukcije raznolikosti prema Shivinu je mišljenju globalizacija s razvijanjem monokulture kao svojom bitnom komponentom. Homogenizacija i monokultura dovode do nasilja na mnogim razinama koje su uvijek povezane s političkim nasiljem – upotrebom sile, kontrole i centralizacije. Uniformnost implicira da se poremećaj jednog dijela sustava prenosi u poremećaj drugih dijelova. Umjesto da je obuzdana, ekološka destabiliza-

cija teži da se širi. Globalizacija nije među-kulturalna interakcija različitih društava niti traženje ekološke ravnoteže na planetarnoj razini, nego, kako Shiva tvrdi, **nametanje** posebne kulture svima drugima. To je »grabljenje jedne klase, jedne rase i često jednog spola jedne vrste nad svima drugima«. »Globalno« je dominantan diskurs u političkom prostoru u kojem dominantno lokalno traži globalnu kontrolu, oslobađajući sebe od odgovornosti za ograničenja koja proizlaze iz imeprativa ekološke održivosti i socijalne pravde. U tome smislu, »globalno« ne predstavlja univerzalni ljudski interes, nego posebni lokalni i parohijalni interes. Ona se pojavila u tri vala. Prvi val je bila kolonizacija Amerike, Afrike, Azije i Australije od europskih sila kroz 1500 godina. Drugi val je nametnuo zapadnu ideju »razvoja« za vrijeme postkolonijalnog doba, a treći val, star otprilike 500 godina, poznat je kao doba »slobodne trgovine«. Za neke komentatore, to implicira kraj povijesti; za Treći svijet to je ponavljanje povijesti kroz **rekolonizaciju**. Utjecaj svakog vala globalizacije je kumulativan, a svaki put kada je globalni poredak pokušavao izbrisati raznolikost i nametnuti homogenitet, uvedeni su nered i dezintegracija. Kadgod su Europljani »otkrivali« prirodne ljude u Americi, Africi ili Aziji, oni su ih identificirali kao divljake s potrebom spasenja od strane njihove superiorne rase. Čak se i ropstvo opravdavalo na tim temeljima. Nijekanje drugim kulturama njihova prava na vlastite razlike od europske kulture bilo je pritom pogodno i za za oduzimanje njihovih resursa i bogatstva. Definicija cijelih nacija ljudi kao nepotpunih i defektnih Europljana bila je utjelovljena, objašnjava Shiva, u ideologiji »razvoja« koja im je predvidjela spasenje uz velikodušnu pomoć Svjetske Banke, Međunarodnog Monetarnog Fonda i drugih financijskih institucija i korporacija. Pritom je ta ideologija implicirala globalizaciju prioriteta, obrazaca i predrasuda Zapada. Umjesto da je samo-

stvoren, razvoj je nametnut. Umjesto da je došao iznutra, on je nametan izvana. Umjesto doprinosa održavanju raznolikosti, razvoj je stvorio homogenost i uniformnost. Globalizacija i homogenizacija se danas izvode uz pomoć globalnih sila i kontrole globalnog tržišta. Hladni rat je završio, ali je započela era trgovačkih ratova.

U zadnjem, sedmom poglavlju pod naslovom *Nenasilje i kultivacija raznolikosti*, Shiva ukazuje na važnost kultivacije raznolikosti i to ponajprije zbog netolerancije raznolikosti kao najveće prijetnje miru u naše doba. Nasuprot tome, kultivacija raznolikosti je najznačajniji doprinos miru – miru s prirodom i miru među različitim ljudima. Kultivacija raznolikosti, prema njezinu mišljenju, trebao bi biti savjestan i kreativan čin, kako intelektualno, tako i u praksi. Kultivacija raznolikosti je, stoga, ne-nasilni odgovor na nasilje globalizacije, homogenizacije i monokultura.

Budući da problematizacija teme ove knjige odudara od tradicionalnog pristupa ekološkim pitanjima u smislu biološke ekologije i više je oblikovana holističkim načelima karakterističnima za novije socijalnoekološke pristupe, ona je zanimljivo i vrlo korisno štivo svima onima koji se ne zaustavljaju samo na krutim razmišljanjima suvremenih znanstvenoistraživačkih diskursa. Ona naravno nikako nije neka nova znanstvena alternativa, ali je sigurno jedan novi diskurs osvjetljavanja ekološke problematike iz ne-zapadnog, ženskog, filozofsko-spiritualnog, praktičkog i holističkog ugla, koji skromno ali učinkovito iscjeljuje brojne razjapljene ponore moderne znanosti.

Branka Galić